

Viktor Dokashenko

**TRADE UNIONS AND ORGANIZATION SANATORIUM-SPA TREATMENT IN THE USSR
(THE MIDDLE OF THE 50'S – THE MIDDLE OF THE 60'S).**

The Soviet trade unions' role and place in the organization of sanatorium-and-spa treatment is examined in the article on basis of wide range of historical and statistical sources. The goal of the research is to observe its setup in the scope of the biggest in numbers civic organization as well as the determination of latent implication of their operating. The author proceeds from a primary reference to their extension of powers in the period of «thaw» which is explained by aggravation of political confrontation between its supporters and adherents of orthodox Stalinism. The latter circumstance politicized all the trade unions' work connected with the problems of social development.

The researcher distinguishes two phases of the problem's development – from 1956 to 1960, when spa resorts and rest homes belonged to jurisdiction of the republicans Ministries of Health; and from 1960 to 1964 when they again returned under the jurisdiction of the trade unions. In the course of the research of the problem attention is paid to participation of trade unions in the process of the distribution of permits for treatment and recreation. It is underlined that this process was simultaneously taking place in two directions – from the bottom to the top and, on the contrary, from the top to the bottom. It is indicated that in the conditions of deficit the activity of primary trade unions turned into an ordinary formality. It is proved that a political component of the abovementioned process during this period of historical development had a defaced character. Still, the quantitative side of the problem and full or partial treatment or recreation costs compensations in the conditions of the political confrontation automatically lead this form of trade unions' activity to the grade of political. The author stresses the point that by their actions in this field of activity they not only masked the nature of the totalitarian regime, but also, developing the network of spa and health establishments, created an illusion of truth and further humanization of the society. At the same time, it is recognized in the research that thanks to the participation of the trade unions in this process it was possible to create a rather reliable system of sanatorium-and-spa treatment management which positively influenced citizens' health and at least partially compensated the negative results of the latter.

Key words: political system, «thaw», trade unions, spa-resorts, rest-homes.

УДК 94(477.8)

Іванна Штогрин

**СІЛЬСЬКЕ БУДІВНИЦТВО
В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ У 1944–1991 РР.**

У статті охарактеризовано проведення соціалістичної індустріалізації і урбанізації західних областей республіки в сучасній українській історіографії, виокремлено специфічні риси процесу і особливості розбудови населених пунктів Івано-Франківської області, а також позитивні і негативні тенденції, що впливають на сучасний стан життя «перспективних», «малоперспективних» і «неперспективних» сіл.

Ключові слова: Івано-Франківська область, радянська влада, індустріалізація, будівництво, село.

У радянські часи закладено економічні пріоритети, які визначають промисловий характер Івано-Франківської області у ХХІ ст. Внаслідок проведення соціалістичної індустріалізації у другій половині ХХ ст. сформовано нові галузі (енергетична, машинобудівна, електротехнічна) і модернізовано старі (калійне виробництво, нафто-газовидобування, лісова і деревообробна). Промисловість області концентрувалася у містах: Калуші, Долині, Івано-Франківську, Бурштині, Надвірній, Коломиї, де найшвидшими темпами йшло й житлове будівництво. Виникли нові великі жилі масиви із багатопверховими будинками, школами, дитячими закладами, торговельними та іншими приміщеннями побутового призначення. Споруджувалися в цих жилих районах будинки культури, кінотеатри, лікарні, стадіони, дитячі майданчики. Офіційна політична доктрина проголошувала, що основне призначення будівництва – благо громадян, створення кращих умов життя, побуту й відпочинку. За рахунок коштів колгоспів, радгоспів, споживчої кооперації, органів побутового обслуговування населення, міністерств і відомств (особливо в курортній зоні Карпат) у сільській місцевості УРСР за восьму п'ятирічку (1966–1970 рр.) побудовано 10,5 тис. магазинів і підприємств громадського харчування, 5 тис. комбінатів, майстерень і приймальних пунктів побутового обслуговування, значну кількість шкіл, клубів, лікарень, дитячих садків та інших

громадських об'єктів [1]. Проте, розвиток комунального господарства відставав від рівня житлового будівництва (потужність водопроводів, темпи газифікації).

Вітчизняними науковцями доволі широко розкрито картину суспільно-політичних, соціально-економічних, культурно-релігійних, урбо-екологічних процесів, що проходили на західних землях України у другій половині ХХ ст. Це наукові праці В. Барана [2], С. Васюти [3], О. Васюти [4], Ю. Гумена [5], Я. Дзісяка [6], О. Малярчука [7] та багатьох інших. До наукового обігу залучено значний обсяг матеріалів із державних архівів, що зберігалися у закритих фондах. Проте наукові дослідження індустріальних процесів на селі у 50–80-х рр. ХХ ст. не є достатньо вивченими, як у межах окремо взятих областей, так і західного регіону республіки. Історіографічний аналіз дає підстави стверджувати, що на сьогодні немає спеціальних, комплексних історичних досліджень міграційних процесів, архітектурно-художнього оформлення населених пунктів, їх благоустрою у радянську добу.

Мета статті – висвітлити розбудову сільських населених пунктів, змін, що відбулися у процесі проведення індустріалізації за радянським зразком у західних областях УРСР на прикладі Івано-Франківщини.

Сільські будівельники вносили свій вагомий вклад у розбудову населених пунктів України. Найважливішим завданням було підвищення його темпів, поліпшення якості та зниження вартості, де більшість робіт виконувалося міжколгоспними будівельними організаціями. У першому році восьмої п'ятирічки сільські будівельники республіки мали виконати будівельно-монтажних робіт на 640 млн крб. План передбачав збудувати і ввести в експлуатацію 17 птахофабрик, 8 великих підприємств для зберігання і переробки зерна, 5 тис. тваринницьких приміщень на 1,5 млн голів тварин, 550 пташників, 800 складів для зерна і мінеральних добрив та низку інших виробничих приміщень. Державні трести і міжколгоспні будівельні організації за рахунок державних капіталовкладень та коштів колгоспів повинні були збудувати понад 700 тис. м² житлової площі, 370 шкіл, 480 клубів, більш як 500 дошкільних закладів, 83 лікарні та значну кількість інших об'єктів [8].

Районні і сільські архітектори та будівельники Прикарпаття мали подбати про впорядковану систему розселення, перебудову сільських населених пунктів. Спеціалісти філіалу «Діпроміст» (Івано-Франківський філіал Українського державного інституту проектування міст), «Облколгосспроєкт», Івано-Франківської земельної експедиції розробляли проекти забудови багатьох населених пунктів Івано-Франківщини. Фахівці розробили схеми восьми районних планувань, які стали основою перспективного розвитку господарства районів. Сумлінно попрацювали інженери проектних організацій Д. Гнилиця, М. Лесечко, М. Копильців з інституту «Облколгосспроєкт», В. Нестенко, А. Мороз, С. Волохович, В. Піганюк з філіалу «Діпроміст», Ф. Ульяненко, А. Лесіцька із земельної експедиції [9].

До вже розроблених схем районного планування були серйозні зауваження. Це – не комплексність розрахунків перспективних районів, розвитку і розташування підприємств сільського господарства, промисловості, енергетики, транспорту. Недостатньо вивчено питання розселення та використання трудових ресурсів. Із 767 сіл Івано-Франківської області понад 300 – дрібні населені пункти, розбудова яких вважалася недоцільною. Виник і набув поширення термін – «неперспективне село». Першочерговим завданням виконкомів рад, органів архітектури стало забезпечення 450 перспективних сіл генеральними планами розвитку і зосередження в них усіх видів житлового та громадського будівництва. Постановою ЦК КПУ і Ради Міністрів передбачалося упродовж 1965–1970 рр. в області скласти генеральні плани для 291 перспективного села. До 1967 р. складено плани лише для 65 сіл. Темпи будівництва на селі вимагали прискорення розробки генпланів. У області іноді споруджувалися магазини, жилі, громадські будинки за проектами спеціалістів низької кваліфікації. Цей докір мали цілком прийняти на свою адресу архітектори, які не допомагали замовникам знаходити хороші типові проекти, а діяли за шаблоном [10].

Слід зауважити, що не було єдиної думки щодо категорії «перспективних», «малоперспективних» і «неперспективних» населених пунктів. Зважаючи на те, що Івано-Франківська область була найбільш густонаселеною і мала значну кількість населених пунктів, необхідно було, щоб проектанти при складанні схем районного планування, виходили із цих специфічних умов. Як приклад не зовсім вдалого вирішення питання розселення була схема планування Снятинського району. Село Задубрівці, у якому розташовувалося 602 двори, визначено схемою, як «неперспективне». Зовсім не проводилася робота із поступового зселення присілків, а в деяких районах їх розбудовували. Це стосувалося присілків Владипіль і Якубівки Городенківського району, Бушкалик Тлумацького району та низки присілків Рогатинського району [9].

Основою забудови «перспективних» сіл був генеральний план, який розраховувався на 20–25 років. Особлива увага при розробленні генплану приділялася громадському центру, де

споруджувалися головні громадські будинки, які становили основу архітектурно-просторової композиції населеного пункту. З метою ущільнення забудови сільських населених пунктів, розміри присадибних ділянок рекомендувалося в межах 0,08–0,15 га (на ній розташовувалися жилий будинок, надвірні споруди, сад і частина городу) з виносом решти земельного наділу, відповідно до статуту сільськогосподарської артілі, за межі селищної території. Решта городу (понад 0,15 га) повинна виділятися за межами садиб. Такий розмір земельних ділянок в селі мав створити благоустроєні населені пункти з усіма видами комунального обслуговування. Прикладом планомірної забудови населеного пункту служило с. Стецева Снятинського району. За кошти колгоспу споруджено школу-десятирічку, лікарню, будинок культури, торговий центр, двоповерхові житлові будинки і низку індивідуальних одноквартирних будинків [9].

Генеральний план села визначав розташування жилих будинків, виробничих приміщень колгоспів і радгоспів, клубів, дитячих садків, магазинів. Важливим принципом планів було економне витрачання земель під забудову, найбільш раціональне розташування споруд, яке дозволило б у перспективі прокласти водопровід, газову і каналізаційну мережу. Після суцільної колективізації західноукраїнського села на початку 1950-х рр. у селах з'явилися нові види споруд – господарські садиби колгоспів і радгоспів. За нормами, ферми і господарські двори повинні були розташовуватися на віддалі 300–500 м від житла. Школи, клуби, дитячі заклади, стадіони, магазини бажано було розмішувати на найкращих, підвищених місцях у центрі села.

Важко давати рецепти, де, що і як освоювати та будувати. Звичайно, що добра справа розбудовувати села і міста. Але навіщо було «розганяти» села, адже землі було не так багато. Живий приклад с. Стецева Снятинського району, сплановано так, що розрослося на родючій ріллі. Так, наприклад, генеральні плани сіл Ганусівки і Побережжя Галицького району, всупереч положенням про нове будівництво (тільки в рамках населених пунктів), розбудовувалися на орних чорноземах. Громадськість вважала злочином розбазарювати родючі простори і намагалася перешкодити цьому на сторінках преси. Чимало ґрунтів переводили різноманітні підприємства. Закон забороняв влаштовувати на родючих землях кар'єри для видобування нерудним матеріалів (піску, глини). Але керівники Івано-Франківського цегельного заводу № 2 і 3 нехтували цим. Знищено понад 40 га орних земель у колгоспах імені XXI з'їду КПРС Івано-Франківського району. В управлінні «Долинанашта» також не дбали про раціональне використання землі. Його керівництво зажадало у районі с. Спас на Рожнятівщині 2500 га угідь для експлуатації родовищ. Міністерство сільського господарства відхилило їх заявку. Численні факти свідчать про варварське ставлення нафтовиків до землі. Геологорозвідувальним організаціям дозволялося займати будь-які площі землі. Однак вони були зобов'язані неодмінно здійснювати шар гумусу і складати його осторонь будівництва, щоб згодом, при рекультивативі покласти ґрунт на місце. Проте давно минули терміни користування землею, а Болехівська, Надвірнянська, Калуська контори буріння та інші організації не повернули 300 га землі. Їх керівники намагалися довести, що рекультивативація обходиться дорожче, ніж земля чи врожай на ній. Ця думка шкідлива, тому що земля родить не рік і не два, а віками [11].

Будівництво житла вимагало значних коштів. Але тут знаходився резерв економії, якщо споруджувати багатоквартирні будинки. Якщо будинок із трьох кімнат з усіма вигодами коштував близько 6 тис. крб., то така ж квартира у 40-квартирному будинку коштувала 4,5 тис. крб. Якщо місце в дитячому садку на 50 місць коштувало 1,100 крб., то в садку на 280 місць – лише 800 крб. Тому проектні інститути рекомендували вибір споруд комплексного характеру: клуб із їдальнею і спортзалом; торговий центр, до якого входять їдальня, магазин, готель, побутові майстерні; комплексний адміністративний будинок (для сільради з червоним кутком, поштовим відділенням). Усі ці споруди можна було зводити як одночасно, так і поступово, упродовж кількох років [12].

Стратегічний план забудови районів полягав у наближенні умов життя в селі до умов міста. Продовжувалася політика ліквідації хуторів, присілків і переселення у колективізовані села. Передбачалося розташування середніх шкіл, лікувальних закладів, побутових комбінатів, будинків культури із таким розрахунком, щоб вони знаходилися на невеликій віддалі від певної групи сіл. У цій справі були розроблені відповідні нормативи. Планування районів залежало від їх економіки, наявності великих промислових підприємств. А в самих селах приблизно половину будинків передбачалося двоповерховими і триповерховими. Принцип планування в умовах Івано-Франківської області сформувався таким чином – населені пункти, в залежності від економічних чинників ділилися на три групи: «перспективні», такі, що «мають обмежений розвиток» і ті, що «залишилися в нинішніх розмірах», тобто «неперспективні». Найбільш нових споруд, приміщень культурного і побутового призначення планувалося в перспективних населених пунктах. Їх розташування мало бути таким, щоб ними могли користуватися і жителі інших населених пунктів [13].

На засіданнях виконкому Івано-Франківської обласної ради депутатів трудящих час від часу розглядалося питання «Про хід виконання плану будівництва у колгоспах області». Так, на початку

жовтня 1966 р. з доповідями виступили начальник обласного управління сільського господарства Г. Лещенко і голова облміжколгоспбуду К. Крамаренко. З плану побудувати за рік 61 корівник на 9 тис. головомісць здано в експлуатацію лише 15 приміщень на 2400 головомісць. Збудовано 7 телятників на 918 головомісць при завданні 24. Неприпустимо зволікалися роботи з будівництва кормоцехів і кормокухонь – введено в дію 17 об'єктів із 56. Ще гіршою була ситуація з будівництва гноєсховищ: із запланованих 232 об'єктів здано в експлуатацію лише 36. Мало уваги приділялося керівниками будівельних організацій будівництву культурно-побутових приміщень на селі. План будівництва дитячих садків і ясел виконано на 29,4 %, лазень – 18,3 % і т. д. [14]. Село фінансувалося за залишковим принципом. Першочерговість надавалася промисловості й пов'язаним із цим міським житловим будівництвом з метою забезпеченням робітниками заводів, фабрик, установ і організацій.

Відзначаючи певні досягнення в розвитку сільського будівництва, необхідно зауважити, що йому були притаманні ті ж самі недоліки, характерні для радянської планової економіки. Багато організацій Міністерства сільського будівництва, міжколгоспних будівельних організацій далеко не повно використовували свої виробничі можливості. В результаті чого план будівельно-монтажних робіт постійно недовиконувався. Як свідчать архівні матеріали, у більшості випадків не вводилося вчасно в експлуатацію ряд тваринницьких ферм, птахофабрик, зерноскладів, млинарських, круп'яних і підприємств комбікормової промисловості. Недовиконувалися завдання із введення у дію житлових будинків, культурно-побутових, медичних закладів. Основними причинами незадовільної роботи будівельних організацій були недоліки в організації праці на будовах, розпорошення кадрів і матеріально-технічних ресурсів по багатьох об'єктах, низький рівень інженерно-економічної роботи.

Чимало нових жилих будинків споруджували попереду колишніх, тобто ближче до вулиці, чим їх звужували. Нерідко вздовж вулиць на передньому плані були новозбудовані повітки, стайні, гаражі та інші господарські споруди. Вони й псували загальний вигляд села. Проте гірські села зберігали чи не найбільше столітні будівельні традиції. Оригінальні гуцульські котеджі із різьбленими ґаночками, верандами, мансардами вирізнялися на тлі радянських типових проектів.

На сільських будівельних майданчиках слабо впроваджувалися передові способи організації праці й прогресивні форми її оплати, на приділялося належної уваги впровадженню внутрігосподарського розрахунку, не на повну потужність використовувалися будівельні механізми. Деякі керівники будівельних організацій мало дбали про підвищення якості будівництва. Непоодинокими були випадки порушення технології будівництва, що призводило до непродуктивних витрат. Тогочасна преса наголошувала, що «недостатньо цілеспрямовано проводилася масово-політична і виховна робота серед сільських будівельників, не приділялося належної уваги поліпшенню житлових і культурно-побутових умов трудящих... Науково-дослідний інститут будівельного виробництва та інститут «Укрдїпросільгосп» недостатньо працювали над створенням для сільських будов ефективних конструкцій, мали займалися питаннями здешевлення сільського будівництва».

Як і в промисловому, міському житловому і комунальному будівництві, головна увага концентрувалася на «пускових об'єктах», забезпеченні введення їх в дію у встановлені терміни. В умовах сільського будівництва, де об'єкти, розкидані на значній території, бригадир виступав основним і єдиним технічним керівником, повним господарем на об'єкті. Від того, наскільки підготовлений бригадир, наскільки грамотно він уміє розв'язувати технічні питання, організувати роботу і вимагати її виконання, значною мірою залежав успіх справи. При хорошому керівникові, високій організованості та піклуванні про людей на будові довгі роки зберігається постійний склад, робітники оволодівають двома-трьома професіями, підвищувалася роль бригади в підготовці висококваліфікованих спеціалістів та вихованні молоді.

Одним із першочергових завдань, що стояли перед сільськими будівельниками була робота із поліпшення забудови та благоустрою сіл. Будівництво на селі необхідно було не тільки розширювати, але й забезпечувати комплексною забудовою колгоспні села та радгоспні селища сучасними будівлями і спорудами. Село своїми силами вирішувало актуальні питання часу. На допомогу приходили передові господарства – колгоспи-мільйонери. Так, колгосп «Перше травня» Снятинського району за власні кошти побудував будинок культури, середню школу, лікарню, дитячі ясла і садок, комбінат побутового обслуговування з майстернями, 22 житлових будинки на 50 квартир, багато інших об'єктів виробничо-господарського призначення. На будівництво упродовж кількох років використано 975,112 крб. Артіль «Верховина» спорудила дві школи, клуб, баню, адміністративний будинок колгоспу, 5 жилих будинків. Лише впродовж 1968 р. на будівництво затрачено 337 тис. крб., у тому числі на культурно-побутові будівлі – 211 тис. крб. [15].

Розмах будівництва на селі зростав і змінювався його напрямок. Будівництво на селі переводилося на індустріальну основу – застосовувався залізобетон, широкої механізації

заснавали будівельні процеси. У розпорядженні організацій сільського будівництва були заводи залізобетонних виробів, десятки автокранів, бульдозерів, екскаваторів та інших машин. Якщо у 1965 р. міжколгоспні будівельні організації виконали будівельних робіт на 4 млн 705 тис. крб., то в наступному – на 7 млн 195 тис. крб. «Облміжколгоспбуд» двічі завойовував перехідний червоний прапор Міністерства сільського будівництва СРСР і Центрального комітету профспілки робітників будівництва і промбудматеріалів. Краще інших працювали Гвіздецька, Бурштинська, Отинянська, Рогатинська і Войнилівська міжколгоспні будівельні організації [15].

Віддаючи належне передовикам, маємо відзначити, що загальний рівень сільського будівництва відставав від потреб. Особливу тривогу викликала значна кількість так званих «перехідних будов». Так, на 1 січня 1966 р. їх було 278, на 1 січня 1967 р. – 390 і через рік – 521 [15]. Одна із основних причин збільшення незавершеного будівництва – відсутність належного планування в окремих колгоспах і районних виробничих управліннях сільського господарства. Дехто із керівників вважав, що чим більше розпочне будувати об'єктів, тим скоріше досягне особистого кар'єрного росту, головне – правильно прозвітувати «про досягнення». При цьому, зазвичай, не враховувалися ні економічні можливості господарств, ні забезпеченість будівельними матеріалами і кадрами.

Одвічні господарські традиції українського населення краю – вміння ґаздувати («трудоий ентузіазм трудящих»), радянська влада і комуністична партія відносила до своїх «заслуг». Особливо масштабні ідеологічні кампанії розгорнулися до святкування 50-річчя радянської влади і 100-річчя від дня народження В. Леніна. «Дух епохи» передає доповідь першого заступника голови облвиконкому Р. Кахна: «Хіба не вражаючими є те, що менш ніж за три десятиліття в селі споруджено 76 тис. жилих будинків, десятки і десятки шкіл, лікарень, клубів, дитячих дошкільних закладів, торговельних підприємств. До багатьох населених пунктів пролягли асфальтовані дороги, укріплюються береги річок, проводяться дренажні роботи, завершується електрифікація сіл. У побут селян входять радіо, телебачення, газ. Такі досягнення стали можливі, зокрема, тому, що за останні роки значно зміцніла економіка колгоспів, а це дозволило почати планомірну перебудову сільських населених пунктів» [16].

Який же порядок був спорудження індивідуальних жилих будинків у сільській місцевості на території УРСР? Відповідно до Конституції СРСР і Конституції УРСР земля – державна власність, тобто всенародне добро, і надавалася в користування з єдиного державного земельного фонду землекористувачам для сільськогосподарських, промислових цілей, будівництва в населених пунктах. Державний контроль за використанням цих земель і додержанням земельного законодавства здійснювали місцеві ради депутатів трудящих. Саме місцеві органи влади вирішували питання про віднесення сільських населених пунктів до «перспективних» для дальшого розвитку, встановлювали їх межі, затверджували згідно із Земельним кодексом УРСР рішення загальних зборів членів колгоспу (зборів уповноважених) про збільшення площі присадибних ділянок за рахунок земель громадського користування. Категорично заборонялося будівництво жилих будинків без дозволу відповідального виконкому ради депутатів трудящих. Розміри ділянок під забудову залежали від місцевих умов, як правило, становили від 0,08 – до 0,15 гектара.

Бажаючи одержати ділянку під індивідуальне будівництво подавали заяву до виконкому селищної або сільської ради депутатів трудящих за місцем розташування ділянки, або правлінню колгоспу, в землекористуванні якого знаходилася ділянка. У колгоспах ці заяви громадян розглядалися на загальних зборах (нарадах уповноважених), які давали дозвіл на відведення земельної ділянки громадянину. Ці рішення зборів повинні були бути узгоджені із виконкомом сільської ради, оскільки вона здійснювала контроль за використанням усіх земельних ділянок в межах сільських населених пунктів. Якщо колгосп, радгосп мав вільні присадибні землі, то ділянки на цих землях могли надаватися й іншим громадянам, які проживали у сільській місцевості, тобто на території господарства. Крім дозволу на відведення ділянки, необхідно мати затверджену виконкомом проектно-технічну документацію, тобто дозвіл на будівництво, і тільки тоді районний архітектор відводив земельну ділянку в натурі. Від складав про це відповідний акт і оформлялася передача ділянки громадянину [17].

Право землекористування громадян, які проживали в сільській місцевості, засвідчувалося записом у земельно-шнурових книгах сільськогосподарських підприємств (колгоспи, радгоспи) та у господарських книгах сільських рад. Тільки після цього у громадянина виникало право на безтермінове користування земельною ділянкою. Відведення земельної ділянки для індивідуального будівництва – це ще не дозвіл на проведення будівельних робіт на ділянці, хоч громадянин і міг вести підготовчі роботи – очистити ділянку, поставити паркан, завези матеріали. Дозвіл на будівництво в сільській місцевості видавала районна архітектура. Щоб одержати такий дозвіл, землекористувач мав пред'явити у відділення районної архітектури документи, якими оформлено відведення земельної ділянки: рішення про відведення земельної ділянки, проектно-

технічну документацію на будівництво, акт про відведення ділянки в натурі і документи про безстрокове користування земельною ділянкою.

У Івано-Франківській області розташовувалося 248 тис. га заболочених і перезволожених земель, які чекали осушення згідно державної програми меліорації. Для проведення меліоративних робіт в Івано-Франківську створено міжобласний трест «Прикарпаттяводбуд». Трест обслуговував колгоспи і радгоспи трьох областей – Івано-Франківської, Чернівецької і Тернопільської. У його склад входило чотири будівельно-монтажних управління, вісім луко-меліоративних станцій і Ямницький завод залізобетонних виробів. Крім меліоративних і культуртехнічних робіт, вони будували ставки для колгоспів і радгоспів, укріплювали береги річок і водойм, здійснювали протиерозійні заходи. За роки п'ятирічки (1966–1970 рр.) в колгоспах Івано-Франківської області проведено осушення на площі 30 тис. га, або 6 тис. га щороку [17].

У 1968 р. перед меліораторами області стояли завдання не лише побудувати на запланованих 6 тис. га гончарний дренаж, а й дати понад план 1,100 га. Утричі збільшувався обсяг берегоукріплювальних робіт. На 635 га овочевих плантацій необхідно побудувати зрошувальні системи. Для успішного виконання намічених завдань у зимовий період треба завезти на об'єкти необхідну кількість гончарних трубок із тим, щоб з перших весняних днів взятися до роботи із повним навантаженням, своєчасно і високоякісно відремонтувати механізми, забезпечити кожен траншейний екскаватор кваліфікованими трубоукладачами.

У результаті різкого відставання енергетичної бази західноукраїнських областей у два повоенні десятиріччя, електрифікація находилася на дуже низькому рівні. Використання електроенергії на душу населення, згідно зі статистичних даних в 1954 р., складало тільки 104 клВат проти 677 клВат в середньому в республіці, а в Станіславській області лише – 54 клВат. На низькому рівні знаходилася електрифікація сільського господарства західних областей УРСР (20 %), в Станіславській області – 13 %, Ровенській – 11 %, Волинській – 9 %. Ситуація докорінним чином змінилася після введення Добротвірської ГРЕС у Львівській і Бурштинської ДРЕС у Івано-Франківській областях [18].

Сільські електрифікатори впродовж лише одного року повинні були побудувати 2 підстанції та 300 споживчих трансформаторних підстанцій, сотні кілометрів електроліній різної напруги. Електричне світло мали одержати у 1968 р. ще 24 тис. будинків колгоспників і робітників радгоспів. Щороку зростали обсяги робіт з електрифікації сільського господарства. Упродовж року вводилося в експлуатацію десятки «світлоточок» [15]. Проте мало місце безсистемне проектування і будівництво електричних, радіо і телеграфних ліній. Часто заради економії кількох сотень метрів дроту виводилися з ладу чудові орні землі, створювалися значні труднощі на полях для роботи механізмів. Замість того, щоб провести лінії вздовж шляхів сполучення, з метою економії матеріалів – прокладали «навпростець» [11].

У досліджуваний період обсяги і темпи будівництва на селі зростали. На зміну старим хатам прийшли нові будинки споруджені із бетону, цегли, черепиці, шиферу та металоконструкцій. Кожна друга або третя хата зведена у селі була нова з капітальними надвірними спорудами. Села зросли у півтора-два рази. Іноді (особливо в гірській місцевості) населені пункти «зрослися» між собою і тягнулися на кілька кілометрів. Якби, наприклад, с. Микуличин Надвірнянського району, яке займає територію вдвоє більшу, ніж Івано-Франківськ, перебудувати на міський лад, то воно б розмістилося у двох мікрорайонах на площі не більше 30 га. Але перебудовувати села на міський лад зрозуміло, що було недоцільно. Село має свої відмінні риси, традиції, господарство і вимагало зовсім іншого підходу до питань забудови, що частково враховувалося. Івано-Франківська область вирізнялася найбільшою щільністю населення, що накладало свій відбиток при забудові сіл. Кожен квадратний метр площі слід було берегти. Села розросталися не за рахунок поділу існуючих ділянок індивідуального користування, а на нових територіях, які не так давно були орними. Земельний фонд зменшувався оскільки величезні площі відводилися промисловим підприємствам і будовам. «Безплатність» землі породжувало нераціональне уявлення про економічну ефективність капітальних вкладень. Так, в розрахунках будівництва заводу чи електростанції не входила ціна землі.

Села поділили на «перспективні», «малоперспективні» і «неперспективні». У «перспективних», тобто в яких були сільські ради, правління колгоспів або крупні бригади там планувалося проводити житлове і культурно-побутове будівництво в обсязі передбаченому нормами. У «малоперспективних» населених пунктах, територія яких не дозволяла розширювати межі села і в яких не було економічної доцільності, передбачалося спорудження культурно-побутових закладів в розрахунку на існуючу кількість населення, але будувати нове житло, збільшувати кількість садіб не рекомендувалося. «Неперспективні» – це присілки, малі села. Вони мали бути перенесені в «перспективні» села. Нове будівництво у них заборонялося чи всіляко обмежувалося. Така класифікація ґрунтувалася на аналізі господарства (економіки) району,

можливості і напрямку використання земельних угідь, корисних копалин, трудових ресурсів, розвитку промисловості.

Вирішення усього комплексу питань, пов'язаних із плановою перебудовою населених пунктів, не могло бути успішно здійснене, якби на цю важливу справу не відгукнулися усі жителі села – молодь, учнів шкіл, інтелігенція та спеціалісти сільського господарства. У радянські часи не покінчено із тенденціями безпланової забудови сіл, порушення генпланів, ігноруванням вимог архітектури і санітарії з боку представників влади, правоохоронних органів та партійної номенклатури.

Список використаних джерел:

1. Народне господарство Української РСР. Ювілейний випуск / За ред. О. І. Трояна. К.: «Техніка», 1977. 464 с.
2. Баран В. К. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.). Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. 670 с.
3. Васюта С. І. Радянський екоцид в Україні: історичні витоки та труднощі подолання. Тернопіль: СМП «Астон», 2000. 536 с.
4. Васюта О. А. Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального розвитку. Тернопіль: Галдрук, 2001. 600 с.
5. Гумен Ю. Є. Урбоекологічні проблеми Західного регіону України 1960–1990 рр.: історичний аспект. Тернопіль: Вектор, 2008. 264 с.
6. Дзісяк Я. І. Соціально-економічні процеси в Україні наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Тернопіль, 2006. 224 с.
7. Мальярчук О. М. Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991). Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2015. 548 с.
8. Народне господарство Івано-Франківської області. Статистичний збірник. Львів: Статистика, 1970. 182 с.
9. Недоляк П. Генеральний план забудови села // Прикарпатська правда. 22 серпня 1968.
10. Красивішати нашим містам і селам // Прикарпатська правда. 23 квітня 1968.
11. Стегін В. Землею треба дорожити // Прикарпатська правда. 30 вересня 1967.
12. Сосновий Д. Село сьогодні і завтра // Прикарпатська правда. 1 липня 1967.
13. Красу нашим містам і селам // Прикарпатська правда. 7 січня 1967.
14. Сільському будівництву – серйозну увагу // Прикарпатська правда. 14 жовтня 1966.
15. Артеменко Р. Невідкладні завдання сільських будівельників // Прикарпатська правда. 24 січня 1968.
16. Майбутнє прикарпатського села // Прикарпатська правда. 30 серпня 1968.
17. Васюренко С. Ви будете дім... // Прикарпатська правда. 20 березня 1973.
18. Українська РСР у цифрах в 1973 році. Короткий статистичний довідник / упоряд. В. Самченко, Є. Пенто. К.: Політвидав України, 1974. 220 с.

References

1. Narodne hospodarstvo Ukrayins'koyi RSR [National Economy of the Ukrainian SSR]. Yuvileynyy vypusk / Za red. O. I. Troyana. K.: «Tekhnika», 1977. 464 s.
2. Baran V. K. Ukrayina: novitnya istoriya (1945–1991 rr.) [Ukraine: The Newest History (1945–1991)]. L'viv: In-t ukrayinoznavstva im. I. Krypyakevycha NAN Ukrayiny, 2003. 670 s.
3. Vasyuta S. I. Radyans'kyu ekotsyd v Ukrayini: istorychni vytoky ta trudnoshchi podolannya [Soviet ecocid in Ukraine: historical origins and difficulties of overcoming]. Ternopil': SMP «Aston», 2000. 536 s.
4. Vasyuta O. A. Problemy ekolohichnoyi stratehiyi Ukrayiny v konteksti hlobal'noho rozvytku [Problems of the ecological strategy of Ukraine in the context of global development]. Ternopil': Haldruk, 2001. 600 s.
5. Humen Yu. Ye. Urboekolohichni problemy Zakhidnoho rehionu Ukrayiny 1960–1990 rr.: istorychnyy aspekt [Urboecological problems of the Western region of Ukraine 1960–1990: historical aspect]. Ternopil': Vektor, 2008. 264 s.
6. Dzisyak Ya. I. Sotsial'no-ekonomichni protsesy v Ukrayini naprykintsi 80-kh – na pochatku 90-kh rokiv XX stolittya [Socio-economic processes in Ukraine in the late 80's – early 90's of the XX century]: dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01. Ternopil', 2006. 224 s.
7. Malyarchuk O. M. Sotsial'no-ekonomichni protsesy v zakhidnomu rehioni Ukrayins'koyi RSR (1964–1991) [Socio-economic processes in the western region of the Ukrainian SSR (1964–1991)]. Ivano-Frankivs'k: Symfoniya forte, 2015. 548 s.
8. Narodne hospodarstvo Ivano-Frankivs'koyi oblasti. Statystychnyy zbirnyk [People's economy of Ivano-Frankivsk region. Statistical Collection]. L'viv: Statystyka, 1970. 182 s.
9. Nedolyak P. Heneral'nyy plan zabudovy sela [General plan of village development]. Prykarpat-s'ka pravda. 22 serpnya 1968.
10. Krasyvishaty nashym mistam i selam [Beautiful for our cities and villages]. Prykarpat-s'ka pravda. 23 kvitnya 1968.
11. Stehin V. Zemleyu treba dorozhyty [The Earth To Be Treasured]. Prykarpat-s'ka pravda. 30 veresnya 1967.
12. Sosnovyy D. Selo s'ohodni i zavtra [Village Today and Tomorrow]. Prykarpat-s'ka pravda. 1 lypnya 1967.
13. Krasu nashym mistam i selam [Beauty for our cities and villages]. Prykarpat-s'ka pravda. 7 sichnya 1967.
14. Sil's'komu budivnytstvu – seryznu uvahu [Rural construction – serious attention]. Prykarpat-s'ka pravda. 14 zhovtnya 1966.
15. Artemenko R. Nevidkladni zavdannya sil's'kykh budivel'nykiv [Urgent tasks of rural builders]. Prykarpat-s'ka pravda. 24 sichnya 1968.
16. Maybutnye prykarpat-s'koho sela [The future of the Carpathian village]. Prykarpat-s'ka pravda. 30 serpnya 1968.
17. Vasyurenko S. Vy buduyete dim... [You are building a house ...]. Prykarpat-s'ka pravda. 20 bereznya 1973.
18. Ukrayins'ka RSR u tsyfrakh v 1973 rotsi. Korotkyy statystychnyy dovidnyk [Ukrainian SSR in figures in 1973. Brief statistical guide] / uporyad. V. Samchenko, Ye. Pento. K.: Polityvdav Ukrayiny, 1974. 220 s.

Иванна Штогрин

**СЕЛЬСКОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО
В ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ В 1944–1991 ГГ.**

В статье охарактеризованы проведения социалистической индустриализации и урбанизации западных областей республики в современной украинской историографии, выделены специфические черты процесса и особенности развития населенных пунктов Ивано-Франковской области, а также положительные и отрицательные тенденции, влияющие на современное состояние жизни «перспективных», «малоперспективных» и «неперспективных» сел.

Ключевые слова: Ивано-Франковская область, советская власть, индустриализация, строительство, село.

Ivanna Shtohryn

RURAL DEVELOPMENT IN IVANO-FRANKIVSK REGION DURING 1944–1991

The article deals with the characteristics of the socialist industrialization and urbanization of the republic's Western regions in modern Ukrainian historiography. The specific features and peculiarities of the community development in Ivano-Frankivsk region have been distinguished. Moreover, the positive and negative tendencies that have an impact on the modern life of villages with good prospects, little prospects and those lacking in prospects have been defined.

Key words: Ivano-Frankivsk region, Soviet government, industrialization, development, village.

УДК 94(477.8)

Олег Малярчук

**ХІМІЧНО-ГІРНИЧИЙ КОМПЛЕКС
ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНСЬКОЇ РСР: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ**

У статті проаналізовано специфіку розвитку і наслідки від впровадження економічної політики партійно-радянської влади у західних областях України в хімічній галузі промисловості, виокремлено в процесі індустріалізації промисловості і сільського господарства «політику хімізації» й створення «великої хімії» на прикладах найбільших підприємств західного регіону республіки.

Ключові слова: західні області Української РСР, індустріалізація, хімічна промисловість, калійні солі, сірка.

Західні землі України з давніх-давен були відомі своїми надрами: тут видобували кухонну сіль і займалися ремеслами. Ще в середні віки зроблено спроби дослідити нафту і природний газ, дещо пізніше – калійні солі. У ХХ ст. відкрито запаси самородної сірки, урано-поліметалічний басейн. Природа наділила західноукраїнський регіон масивами лісів, водними ресурсами, карпатськими сланцями, гірським кришталем (драгомитом), мідистими піщаниками, значними запасами якісної глини, солі, гіпсу, піску, торфу, фосфоритів, вапняку, вугілля, каменю тощо. Упродовж віків на західних землях України сформувалися певні особливості історичного та господарського розвитку. Характерною ознакою було домінування сільського населення над міським. Малі та середні міста, що розбудовувалися і виникали у Середньовіччі, обслуговували сільськогосподарське виробництво та соляні промисли, дещо пізніше – нафтовидобування і розроблення калійних солей.

Суспільно-політичний розвиток західних областей України майже половину століття визначався та «спрямовувався» комуністичною партією і радянським урядом. Для двох поколінь мешканців Західної України жовтневий переворот і пов'язані із ним «соціалістичні перетворення» внесли докорінні зміни у напрацьовані століттями життєві традиції. Радянська влада докорінно змінила сформований віками суспільний устрій в духовній, політичній, економічній, соціальній, культурній сферах. На західноукраїнських землях на початку 1950-х рр. завершено суцільну насильницьку колективізацію сільського господарства та розпочато масштабну індустріалізацію. У місцях розміщення природних ресурсів з'явилися нові міста, розбудували старі. Урбанізаційний перехід (1960–1970 рр.) став логічним результатом попередніх історичних епох і водночас знаменував якісно новий етап суспільного буття – переважання городян над мешканцями сільських місцевостей, промисловості – над сільськогосподарським виробництвом.

У науково-популярних книгах союзної серії «Історія фабрик і заводів», а також республіканської – «Історія фабрик і заводів Української РСР» – на конкретному документальному матеріалі висвітлювали створення великих промислових підприємств. Виходили не тільки брошури, а й досить об'ємні книги, створені колективами авторів – письменників, журналістів,